

ارزیابی نمایه کتاب‌های پزشکی فارسی منتشرشده در سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۳ بر اساس استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶

نادره فخمی قاسم زاده^۱ / مریم شکفته^۲ / مریم کازرانی^۳

چکیده

مقدمه: با توجه به نقش مؤثر نمایه کتاب در بازیابی محتوای آن، هدف پژوهش حاضر ارزیابی نمایه کتاب‌های پزشکی فارسی منتشرشده در سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۳ با استفاده از استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶ است.

روش کار: روش پژوهش پیمایشی توصیفی است. جامعه پژوهش کلیه کتاب‌های پزشکی فارسی چاپ اول منتشرشده در سال‌های مذکور و دارای نمایه است. حجم نمونه ۲۲۷ عنوان کتاب دارای نمایه است که به صورت تصادفی با استفاده از فرمول حجم نمونه کوکران انتخاب شده است. ابزار گردآوری داده‌ها چک لیستی است که بر اساس استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶ تهیه شده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها بر اساس آمار توصیفی و با کمک نرم افزار SPSS است.

یافته‌ها: تنها ۳/۸ درصد از کتاب‌ها دارای نمایه پایانی هستند. بیشتر کتاب‌ها دارای نمایه ساده (۷۳/۶ درصد) و از نوع نمایه بنیادی (۹۳/۸ درصد) هستند. از نظر محتوا و پوشش بیشترین فراوانی مربوط به نمایه موضوع (۸۷/۲ درصد) و از نظر سطح بندی، بیشترین فراوانی مربوط به نمایه‌های تک سطحی (۷۳/۶ درصد) است. بیشترین رعایت ملاک‌های مربوط به محتوا و سازماندهی مربوط به ملاک‌های مفرد و جمع با فراوانی (۹۸/۲ درصد) و کمترین آن مربوط به یادداشت دامنه (۰/۴ درصد) است. بیشترین رعایت ملاک‌های مربوط به نمایش و تنظیم شناسه‌ها، رعایت نظم الفبایی (۹۹/۱ درصد) و کمترین آن مربوط به رعایت قواعد تورفتگی (۶/۶ درصد) است. میانگین میزان رعایت استاندارد در کتاب‌های مورد بررسی ۴۹/۳ درصد است.

نتیجه گیری: توجه ناشران پزشکی به تهیه نمایه کتاب و تدوین برنامه‌ها و سیاست‌هایی از طرف وزارت ارشاد، کتابخانه ملی و ناشران در این زمینه پیشنهاد شود. **واژه‌های کلیدی:** نمایه کتاب، کتاب‌های پزشکی، ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶

• وصول مقاله: ۹۵/۰۸/۱۵ اصلاح نهایی: ۹۶/۰۱/۰۳ پذیرش نهایی: ۹۶/۰۳/۱۶

۱. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع رسانی پزشکی، دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران
۲. استادیار گروه کتابداری و اطلاع رسانی پزشکی، دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران؛ نویسنده مسئول (Shekofteh_m@yahoo.com)

۳. استادیار گروه کتابداری و اطلاع رسانی پزشکی، دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران

مقدمه

در عصر حاضر در کنار رشد سریع منابع اطلاعاتی و گسترش وب و منابع آن، جامعه بیش از پیش نیازمند استفاده از روش‌هایی برای جستجو، ذخیره، به اشتراک گذاری و بازیابی اطلاعات است [۱]. برای کاستن از پیچیدگی‌های بازیابی اطلاعات و دسترسی بهتر به اطلاعات مورد نیاز مهارت‌ها و ابزارهای خاصی مورد نیاز است تا به وسیله آن‌ها بتوان بهترین و کاملترین اطلاعات مورد نیاز را بازیابی کرد. بدین منظور از سازماندهی اطلاعات استفاده می‌شود [۲]. اطلاعات و مدارک بدون سازماندهی، به ویژه هنگامی که حجم آن‌ها رو به فزونی است، قابلیت استفاده خود را از دست می‌دهند. نمایه سازی یکی از فرایندهای سازماندهی منابع کتابخانه است [۳-۴].

نمایه سازی به دو دسته نمایه سازی منابع کتابخانه و نمایه سازی انتهای کتاب تقسیم می‌شود. نمایه انتهای کتاب سیاه‌ای نظام یافته از واژه‌های و مفاهیم موضوعی، نام‌های اشخاص، عنوان کتاب‌ها و مدارک استناد شده، نام‌های جغرافیایی و دیگر مطالب مهم یک یا چند کتاب با ارجاع به صفحاتی است که محل اطلاعات مورد نظر را نشان می‌دهد و معمولاً در پایان کتاب قرار می‌گیرد [۵]. مدارکی که در پایان دارای نمایه باشد خواننده را قادر می‌سازد تا به سرعت و سهولت به جزئی‌ترین مطالب متن دسترسی یابد و نه تنها در وقت بلکه در هزینه نیز صرفه جویی نماید و سبب افزایش ارزش اطلاعات به دست آمده خواهد شد [۶-۷].

تهیه و استفاده از نمایه در کتاب‌های حوزه علوم پزشکی با توجه به اهمیت این حوزه و کمبود وقت کاربران آن‌ها بسیار ضروری و مهم است. اهمیت نمایه‌ها باعث شده است در طول زمان استانداردهای مختلفی جهت ارزیابی کیفیت آن‌ها طراحی شود. یکی از این استانداردها ایزو ۱۹۹۶:۹۹۹ (ISO 999:1999) است که آخرین بررسی و تأیید مجدد آن در سال ۲۰۱۵ انجام شده است، که شامل دستورالعمل‌هایی برای محتوا، ساختار و نمایش نمایه‌هاست

و برای ارزیابی نمایه انتهای کتاب، نشریات، گزارش‌ها، پروانه ثبت اختراعات و دیگر مدارک چاپی و غیر چاپی (فیلم، نوار صوتی، ویدیویی، مواد گرافیکی، نقشه‌ها و مانند آن‌ها) به کار می‌رود [۸-۱۰].

به طور کلی، استاندارد ایزو ۱۹۹۶:۹۹۹ در چند بخش تنظیم شده است که شامل کنترل کیفیت، محتوا و سازماندهی، تنظیم شناسه‌ها و نمایش نمایه‌های چاپی است با توجه به اینکه بخش کنترل کیفیت دستورالعمل‌های کلی در مورد نمایه و شامل اندازه و جزییات نمایه، یکدستی در نمایه سازی، روابط نمایه ساز و پدیدآور است، همانند پژوهش‌های مشابه امکان بررسی آن وجود ندارد و پژوهش حاضر به بررسی محتوا و سازماندهی (یادداشت مقدماتی، یادداشت دامنه، نظام ارجاعات، توضیحگر، مفرد و جمع، جاینا و مستند سازی)، تنظیم شناسه و نمایش نمایه‌های چاپی (صفحه شمار، تورفتگی، محل قرار گرفتن نمایه، اصول نقطه گذاری، حروف چاپی و رعایت نظم الفبایی) پرداخته است.

انواع نمایه از نظر نوع تهیه شامل نمایه بنیادی، نمایه ترجمه شده و نمایه اصلی با ارجاع به متن فارسی است که نمایه بنیادی نمایه‌ای است که توسط نویسنده، مترجم یا نمایه ساز برای کتاب تهیه می‌شود. در واقع، نمایه کتاب‌های تألیفی همیشه از نوع بنیادی است و نمایه کتاب‌های ترجمه ممکن است از نوع بنیادی نباشد. همچنین در کتاب‌های ترجمه شده به فارسی، گاهی نمایه‌ای که در کتاب اصلی (انگلیسی، فرانسوی، آلمانی) منتشر شده نیز ترجمه شده و به متن فارسی اثر ارجاع جاینا داده می‌شود که به آن نمایه ترجمه شده گفته می‌شود. نمایه اصلی با ارجاع به متن فارسی نیز نمایه‌ای است که عیناً از کتاب اصلی به صورت ترجمه نشده و به زبان اصلی به پایان متن ترجمه شده فارسی آن اثر منتقل می‌شود، ولی ارجاع جاینا به متن فارسی اثر می‌باشد. انواع نمایه کتاب از نظر محتوا و پوشش بر اساس استاندارد ایزو ۱۹۹۶:۹۹۹ شامل نمایه نام، نمایه موضوع و نمایه ترکیبی و از نظر ساختار مدخل شامل نمایه ساده، درون بافتی

روش کار

پژوهش حاضر از نوع کاربردی و به روش پیمایشی توصیفی است. جامعه پژوهش کلیه کتاب‌های پزشکی چاپ اول فارسی منتشر شده در سال ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۳ است که دارای نمایه هستند. تعداد کل کتاب‌های پزشکی فارسی چاپ اول که در سال‌های مذکور منتشر شده است ۱۳۵۳۰ عنوان است که ۵۰۸ عنوان از این کتاب‌ها دارای نمایه است. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۲۲۷ عنوان است.

پژوهش در محیط کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران انجام شده است. ابزار گردآوری داده‌ها چک لیستی که توسط پژوهشگر بر اساس آخرین ویرایش استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶ و چک لیست‌های پژوهش‌های مشابه تهیه گردیده است. استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶ شامل کنترل کیفیت، محتوا و سازماندهی، تنظیم شناسه‌ها و نمایش نمایه‌های چاپی است که در پژوهش حاضر به بررسی محتوا و سازماندهی، تنظیم شناسه و نمایش نمایه‌های چاپی می‌پردازد. در قسمت محتوا و توضیحگر، مفرد و جمع، جاینا و مستند سازی و در قسمت نمایش نمایه‌های چاپی به بررسی صفحه شمار، تورفتگی و فرورفتگی، محل قرار گرفتن نمایه، اصول نقطه گذاری و حروف چاپی و در قسمت تنظیم شناسه‌ها به بررسی رعایت نظم الفبای می‌پردازد. جهت گردآوری داده‌ها، ابتدایستی از کلیه کتاب‌های فارسی منتشره در سال ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۳ از طریق جستجو در سایت خانه کتاب، بر اساس رده پزشکی (۶۱۰ تا ۹۹۹/۶۱۰)، زبان فارسی، بازه زمانی ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۳ و چاپ اول بازیابی شد. سپس کلیه کتاب‌های که دارای نمایه هستند از طریق بررسی فهرست مندرجات تک تک کتاب‌ها شناسایی شد و نمونه گیری از کتاب‌های که دارای نمایه هستند بر اساس جدول مورگان صورت گرفت. با مراجعه به کتابخانه ملی و ارزیابی نمایه‌های کتاب‌ها با روش مشاهده مستقیم داده‌ها گردآوری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. تجزیه و تحلیل داده‌ها بر اساس آمار توصیفی و با کمک نرم افزار SPSS انجام شده است.

و برون بافتی است. سطح‌بندی نمایه نیز به بررسی ساختار مدخل از نظر تورفتگی می‌پردازد و نمایه انتهای کتاب از نظر سطح بندی شامل تک سطحی، دوسطحی، سه سطحی و بیش از سه سطح است و بر اساس استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶ محل قرار گرفتن نمایه در انتهای کتاب است.

پژوهش‌هایی در زمینه ارزیابی نمایه‌های انتهای کتاب‌های فارسی در سال‌های مختلف انجام شده است از جمله حوزه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی [۱۲-۱۱]، علوم اسلامی [۲، ۱۳]، علوم پایه [۱۴]، علوم اجتماعی [۱۵]، تاریخ معاصر ایران [۱۶]، علوم فنی و مهندسی [۱۷] و زبان و ادب فارسی [۱۸]. همچنین در حوزه پزشکی پژوهشی در سال ۱۳۷۳ توسط مزینانی انجام شده است که نشان می‌دهد که از ۱۱۱۸ عنوان کتاب تنها ۱۲۳ عنوان (حدود ۱۱ درصد) دارای نمایه بودند. و از این ۱۲۳ عنوان تنها پنج عنوان (حدود چهار درصد) دارای نمایه‌هایی هستند که بیش از ۷۵ درصد از ملاک‌های مورد نظر را رعایت کرده‌اند و ۳۱ عنوان، ۵۰ تا ۷۴ درصد از ملاک‌های مورد نظر را رعایت کرده‌اند. بیش از نیمی از این نمایه‌های انتهای کتاب، بیش از ۷۵ درصد از ملاک‌های مورد نظر را رعایت نکرده‌اند [۱۹].

همچنین در پژوهش‌های خارج از کشور گوئیث به بررسی نمایه کتاب‌ها در امریکای لاتین [۲۰]، ساسن به بررسی نمایه کتاب‌های غیر داستانی [۲۱]، بیشاب و دیگران به بررسی کتاب‌های حوزه‌های هنر، علوم انسانی، فناوری و علوم اجتماعی [۲۲] و دیاداتو در حوزه هنر، علوم انسانی، علوم تکنولوژی و علوم اجتماعی [۲۳] پرداخته‌اند. باتوجه به آنکه وضعیت نمایه کتاب‌های پزشکی در سال‌های اخیر مشخص نیست، هدف پژوهش حاضر ارزیابی نمایه‌های انتهای کتاب‌های چاپی پزشکی فارسی منتشر شده در سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۳ بر اساس استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶ است. نتایج این پژوهش می‌تواند دیدی روشن درباره وضعیت فعلی نمایه‌های کتاب‌های پزشکی را در اختیار وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، نویسندگان، پژوهشگران و ناشران در زمینه چاپ و نشر کتاب به ویژه کتب پزشکی قرار دهد و به برنامه ریزی و سیاست گذاری در این زمینه کمک کند.

رعایت معیارهای استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶ در دوره پنج ساله ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۳ مورد بررسی قرار گرفت و مشخص شد که میزان رعایت استاندارد کتابهای مورد بررسی ۴۹/۳ درصد که در حد متوسط است. البته همانطور که جدول یک نشان می‌دهد، تعداد کل کتابهای پزشکی منتشر شده در سالهای مذکور ۱۳۵۳۰ عنوان است که از این تعداد ۳/۸ درصد دارای نمایه است و نسبت کتاب‌های دارای نمایه در سال ۱۳۹۱ بیشتر از سایر سال‌هاست.

برای محاسبه میانگین نمره کتاب‌ها از نظر رعایت معیارهای ارزیابی ایزو در چک لیست به گزینه‌ها نمره صفر برای خیر و نمره یک برای تا حدودی و نمره دو برای بله در نظر گرفته شده است بعد از محاسبه نمره برای هر پرسشنامه، برای تفسیر نمره از یک تناسب استفاده شده است.

یافته‌ها

در پژوهش حاضر، نمایه کتاب‌های پزشکی فارسی از نظر

جدول ۱: توزیع فراوانی و درصد کتاب‌های پزشکی منتشر شده و کتاب‌های دارای نمایه در سالهای ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۳

سال	تعداد کتاب‌های منتشر شده	کتاب‌های دارای نمایه	
		تعداد	درصد
۱۳۸۹	۲۲۸۳	۸۸	۳/۸
۱۳۹۰	۲۲۷۶	۸۹	۳/۹
۱۳۹۱	۲۷۴۷	۱۱۸	۴/۳
۱۳۹۲	۲۷۶۱	۱۰۴	۳/۸
۱۳۹۳	۳۴۶۳	۱۰۹	۳/۱
جمع کل	۱۳۵۳۰	۵۰۸	۳/۸

جدول دو نشان دهنده میانگین صفحه‌های نمایه به صفحه‌های کتاب در سالهای مورد بررسی، صفحه‌های کتاب به تفکیک سال است. تراکم صفحه‌های نمایه (درصد صفحه‌های نمایه به صفحات کتاب) در پنج سال بررسی شده تفاوت چندانی ندارد. با محاسبه نسبت میانگین صفحه‌های نمایه به صفحه‌های کتاب در سالهای مورد بررسی، این نتیجه حاصل می‌شود که این تراکم ۲/۴ درصد است؛ به این معنی که به طور میانگین ازای هر ۱۰۰ صفحه کتاب ۲/۴ صفحه نمایه وجود دارد.

جدول ۲: میانگین صفحه‌های نمایه به صفحه‌های کتاب به تفکیک سال

سال انتشار	تعداد کتاب‌های مورد بررسی (حجم نمونه)	تعداد صفحات کتاب‌ها	تعداد صفحات نمایه	درصد صفحات نمایه به صفحات کتاب
۱۳۸۹	۴۱	۱۳۱۶۷	۳۴۴	۲/۶
۱۳۹۰	۳۹	۱۴۶۸۹	۳۴۲	۲/۳
۱۳۹۱	۵۳	۲۵۱۵۳	۵۷۴	۲/۲
۱۳۹۲	۴۵	۱۱۷۶۶	۳۳۷	۲/۸
۱۳۹۳	۴۹	۱۴۴۳۰	۳۲۳	۲/۲
جمع کل	۲۲۷	۷۹۲۰۵	۱۹۲۰	۲/۴

بررسی نشان می‌دهد بیشترین فراوانی نمایه‌های مورد بررسی از نظر ساختار مدخل به ترتیب به نمایه ساده با ۱۶۷ عنوان (۷۳/۶ درصد)، نمایه برون بافتی با ۵۷ عنوان (۲۵/۱ درصد) و نمایه درون بافتی با سه عنوان (۱/۳ درصد) اختصاص دارد.

بیشترین فراوانی با ۱۱ عنوان (۵۲/۴ درصد) مربوط به نمایه اسامی و پس از آن نمایه اسامی و عناوین با سه عنوان (۱۴/۳ درصد) در رتبه دوم قرار دارد و بقیه انواع نمایه (عناوین-اسامی-جغرافیایی و ...) از لحاظ فراوانی کمتر از سه عنوان است.

بررسی تورفتگی‌ها در نمایه‌های مورد بررسی نشان می‌دهد از نظر سطح بندی، بیشترین فراوانی مربوط به نمایه‌های تک سطحی با ۱۶۷ نمایه (۷۳/۶ درصد) و کمترین فراوانی مربوط به نمایه‌های سه سطحی با شش نمایه (۲/۶ درصد) است. نمایه‌های دو سطحی و بیش از سه سطح نیز به ترتیب ۱۴/۰۹ درصد و ۹/۷ درصد از کل نمایه‌ها را به خود اختصاص داده‌اند.

با توجه به جدول سه بیشترین میزان رعایت ملاک‌ها مربوط به مفرد و جمع با فراوانی ۲۲۳ (۹۸/۲۳ درصد) است و کمترین میزان رعایت ملاک‌ها مربوط به یادداشت دامنه با فراوانی یک (۰/۴ درصد) است.

همچنین نمایه بنیادی با ۲۱۳ عنوان (۹۳/۸ درصد) بیشترین فراوانی نمایه‌های مورد بررسی از نظر نوع تهیه به خود اختصاص داده و پس از آن نمایه اصل با ارجاع به متن فارسی با ۱۱ عنوان (۴/۹ درصد) قرار گرفته است. کمترین فراوانی (۰/۴ درصد) مورد مربوط به نمایه ترجمه است و در یک عنوان (۰/۴ درصد) از کتابهای ترجمه شده نیز هر دو نمایه بنیادی و نمایه اصل با ارجاع به متن فارسی مشاهده می‌شود. بررسی نمایه کتاب‌های مورد بررسی از نظر محتوا و پوشش نشان می‌دهد نمایه موضوع با ۱۹۸ عنوان (۸۷/۲ درصد) بیشترین فراوانی و نمایه ترکیبی با ۸ عنوان (۳/۵ درصد) کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین نه عنوان (۰/۴ درصد) از کتاب‌ها فقط دارای نمایه نام و ۱۲ عنوان (۵/۳ درصد) دارای هر دو نمایه نام و نمایه موضوع هستند. بنابراین می‌توان گفت به طور کلی نمایه نام در ۲۱ عنوان (۹/۲ درصد) از کتاب‌ها وجود دارد و با توجه به اینکه نمایه نام، خود شامل انواع مختلفی است بررسی نشان داد که در میان انواع نمایه نام

جدول ۳: توزیع فراوانی و درصد رعایت ملاک‌های مربوط به محتوا و سازماندهی استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶

ملاک‌های ارزیابی	۱۳۸۹		۱۳۹۰		۱۳۹۱		۱۳۹۲		۱۳۹۳		کل سال‌ها
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
یادداشت دامنه	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۲/۳	۰	۰	۰/۴
یادداشت مقدماتی	۰	۰	۷/۷	۱	۱/۹	۱	۲/۳	۱	۲	۶	۲/۶
نظام ارجاعات	۱	۲/۴	۳	۷/۷	۲	۳/۸	۳	۶/۸	۲	۴	۴/۸
به کارگیری عبارت توضیحگر	۱۵	۳۶/۶	۲۵	۶۴/۱	۲۵	۴۷/۲	۲۸	۶۳/۶	۳۰	۶۰	۵۴/۲
شکل مفرد و جمع	۳۹	۹۵/۱	۳۸	۹۷/۴	۵۳	۱۰۰	۴۳	۹۷/۷	۵۰	۱۰۰	۹۸/۲
قواعد مستندسازی	۰	۰	۱	۲/۶	۲	۲۸/۶	۰	۰	۰	۰	۱/۳
رعایت شده	۱۱	۲۶/۸	۱۱	۲۸/۲	۱۰	۱۸/۹	۱۳	۲۹/۵	۱۰	۲۰	۲۴/۲
تا حدودی	۱۹	۴۶/۳	۲۲	۵۶/۴	۳۶	۶۷/۹	۳۰	۶۸/۲	۳۴	۶۸	۶۲/۱

با توجه به جدول چهار، بررسی کلی ملاک‌های مربوط به محتوا و سازماندهی استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶ نشان داد که میانگین میزان رعایت این معیارها در سال‌های مذکور ۳۴/۹۷ درصد است. بیشترین میزان رعایت مربوط به سال ۱۳۹۲ و کمترین میزان رعایت مربوط به سال ۱۳۸۹ است.

با توجه به جدول چهار، بررسی کلی ملاک‌های مربوط به محتوا و سازماندهی استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶ نشان داد که میانگین میزان رعایت این معیارها در سال‌های مذکور

جدول ۴: شاخص‌های توصیفی نمره رعایت ملاک‌های مربوط به محتوا و سازماندهی کتاب‌های مورد بررسی از نظر رعایت استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶ به تفکیک سال

سال	میانگین نمره	حجم نمونه	انحراف معیار
۱۳۸۹	۲۹/۸۸	۴۱	۱۳/۶
۱۳۹۰	۳۷/۸۲	۳۹	۱۵/۶
۱۳۹۱	۳۳/۸۳	۵۳	۱۴/۲
۱۳۹۲	۳۸/۳۳	۴۵	۱۳/۲
۱۳۹۳	۳۵/۲۰	۴۹	۱۱/۳
جمع کل	۳۴/۹۷	۲۲۷	۱۳/۸

با توجه به جدول پنج بیشترین میزان رعایت ملاک‌ها کمترین میزان رعایت مربوط به رعایت تورفتگی (تاحدودی) با مربوط به رعایت نظم الفبایی با فراوانی ۲۲۵ (۹۹/۱ درصد) و فراوانی ۱۵ (۶/۶ درصد) است.

جدول ۵: توزیع فراوانی و درصد رعایت ملاک‌های مربوط نمایش نمایه‌های چاپی و تنظیم شناسه‌ها در استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶

ملاک‌های ارزیابی	۱۳۸۹		۱۳۹۰		۱۳۹۱		۱۳۹۲		۱۳۹۳		کل سال‌ها	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
صفحه شمار	۴۱	۱۰۰	۳۶	۹۲/۳	۵۳	۱۰۰	۴۴	۱۰۰	۵۰	۱۰۰	۲۲۴	۹۸/۸
رعایت رعایت شده	۲۷	۶۵/۹	۲۸	۷۱/۸	۲۳	۴۳/۴	۲۱	۴۷/۷	۱۷	۳۴	۱۱۶	۵۱/۱
تورفتگی تا حدودی	۱	۲/۴	۱	۲/۶	۵	۹/۴	۴	۹/۱	۴	۸	۱۵	۶/۶
محل قرار گرفتن نمایه	۳۸	۹۲/۷	۳۴	۸۷/۲	۴۸	۹۰/۶	۴۰	۹۰/۹	۵۰	۱۰۰	۲۱۰	۹۲/۵
رعایت نظم الفبایی	۴۱	۱۰۰	۳۹	۱۰۰	۵۱	۹۶/۲	۴۴	۱۰۰	۵۰	۱۰۰	۲۲۵	۹۹/۱
اصول نقطه رعایت شده	۶	۱۴/۶	۱۱	۲۸/۲	۱۱	۲۸/۲	۱۳	۲۹/۵	۱۰	۲۰	۵۱	۲۲/۵
گذاری تا حدودی	۲۵	۶۱	۲۱	۵۳/۸	۳۵	۶۶	۳۰	۶۸/۲	۳۶	۷۲	۱۴۷	۶۴/۷
حروف چاپی	۹	۲۲	۱۸	۴۶/۲	۳۰	۵۶/۶	۲۲	۵۰	۲۴	۴۸	۱۰۰	۴۴/۰

با توجه به جدول شش بررسی کلی ملاک‌های مربوط به نمایش نمایه‌های چاپی و تنظیم شناسه‌ها در استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶ نشان داد که میانگین میزان رعایت این معیارها در سال‌های مذکور ۶۸/۵ است. بیشترین میزان رعایت مربوط به سال ۱۳۹۰ و کمترین آن مربوط به سال ۱۳۸۹ است.

جدول ۶: شاخص‌های توصیفی نمره رعایت ملاک‌های مربوط نمایش نمایه‌های چاپی و تنظیم شناسه‌ها در استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶ به تفکیک سال

سال	میانگین نمره	حجم نمونه	انحراف معیار
۱۳۸۹	۶۶/۵	۴۱	۱۵/۴
۱۳۹۰	۷۲/۱	۳۹	۲۰/۰
۱۳۹۱	۶۷/۲	۵۳	۱۶/۱
۱۳۹۲	۷۰/۳	۴۵	۱۹/۸
۱۳۹۳	۶۷/۱	۴۹	۱۶/۱
جمع کل	۶۸/۵	۲۲۷	۱۷/۶

در نهایت، جدول هفت نشان می‌دهد میانگین نمره کتاب‌های پزشکی فارسی از نظر رعایت استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶ در دوره پنج ساله مورد بررسی ۴۹/۳ درصد (انحراف معیار ۱۲/۲۲) و در

جدول ۷: شاخص‌های توصیفی نمره رعایت ملاک‌های استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶ به تفکیک سال

سال	میانگین نمره	حجم نمونه	انحراف معیار
۱۳۸۹	۴۵/۹۲	۴۱	۱۱/۴۷
۱۳۹۰	۵۲/۱۴	۳۹	۱۴/۳۰
۱۳۹۱	۴۸/۴۹	۵۳	۱۱/۹۲
۱۳۹۲	۵۱/۷۹	۴۵	۱۳/۵۳
۱۳۹۳	۴۸/۴۴	۴۹	۹/۳۱
جمع کل	۴۹/۳۰	۲۲۷	۱۲/۲۲

بحث و نتیجه گیری

جو کار [۱۲] و مزینانی [۱۹] انجام داده‌اند از نظر میانگین صفحه‌های نمایه به صفحات کتاب در وضعیت مطلوبی قرار ندارند.

پس از گذشت چندین سال با بررسی کتاب‌ها از نظر شیوه چاپ و ساختار مدخل به دلیل اینکه تهیه نمایه ساده آسانتر است، فراوانی نمایه ساده بیشتر شده است. لازم به ذکر است نمایه‌های برون بافتی و درون بافتی در مقایسه با نمایه ساده، کتاب را با عمق بیشتری نمایه سازی می‌کنند و محتوای آن را بهتر ارائه می‌دهند [۱۳]. بر اساس یافته‌های پژوهش بیشترین فراوانی مربوط به نمایه ساده و کمترین فراوانی مربوط به نمایه درون بافتی است. در پژوهش‌های مشابه از جمله مجرب و جوکار، آباذطلب که انجام شده است اکثراً از نمایه ساده استفاده کرده‌اند [۱۲، ۱۷].

بیشترین فراوانی کتاب‌ها از نظر نوع تهیه مربوط به نمایه بنیادی و کمترین فراوانی مربوط به نمایه ترجمه شده است. می‌توان نتیجه گرفت که اکثر کتاب‌ها تألیف نویسندگان فارسی زبان است. در پژوهش‌های مشابه از جمله ابراهیمی و میلاجردی، همایی، مجرب و جوکار و دهنوی که انجام شده است اکثراً از نمایه بنیادی استفاده کرده‌اند [۱۳-۱۱، ۲۴].

بیشترین فراوانی کتاب‌ها از نظر محتوا و پوشش مربوط به نمایه موضوع و کمترین فراوانی مربوط به نمایه ترکیبی هست. می‌توان نتیجه گرفت که در مقایسه با پژوهش مزینانی،

به طور کلی، میانگین نمره کتاب‌های پزشکی فارسی از نظر رعایت استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶ در دوره پنج ساله مورد بررسی ۴۹/۳ از ۱۰۰ و در حد متوسط است. هرچند انتشار کتاب‌های پزشکی فارسی در این سال‌ها روند رو به رشدی داشته است، اما در مجموع درصد کمی از کتاب‌ها دارای نمایه پایانی هستند که این تعداد مطلوب نیست. تعداد کتاب‌های دارای نمایه در سال ۱۳۹۱ بیشتر است ولی در بقیه سال‌ها تفاوت چندانی ندارد. با توجه به اینکه کتاب‌هایی که در پایان دارای نمایه باشند خواننده را قادر می‌سازند تا به سرعت و سهولت به جزئی‌ترین مطالب متن دسترسی یابد و نه تنها در وقت بلکه در هزینه نیز صرفه جویی نموده و سبب افزایش ارزش اطلاعات به دست آمده خواهند شد، به نظر می‌رسد توجه بیشتر به اختصاص نمایه به کتاب‌های پزشکی فارسی و کیفیت آنها ضروری است [۱۰-۹].

یافته‌های پژوهش نشان داد که تراکم صفحه‌های نمایه (درصد صفحه‌های نمایه به صفحات کتاب) در پنج سال بررسی شده تفاوت چندانی ندارد. با محاسبه نسبت میانگین صفحه‌های نمایه به صفحه‌های کتاب در سال‌های مورد بررسی، این نتیجه حاصل می‌شود که این تراکم ۲/۴ درصد است. در پژوهش‌های مشابه که ابراهیمی و میلاجردی [۱۱]، تجعفری [۱۵]، مجرب و

بودند و کلیه ملاک‌ها را با یکدیگر ارزیابی کرده بودند. به همین دلیل امکان مقایسه با سایر پژوهش‌ها در این زمینه میسر نیست.

با توجه به اینکه وضعیت نمایه‌های کتاب‌های پزشکی در وضعیت مطلوبی نیست به نظر می‌رسد ناشران برای آنکه با استانداردهای جهانی در زمینه انتشار کتب علوم پزشکی همگام باشند، لازم است به نمایه‌های کتاب توجه بیشتری نشان دهند و وجود آن را در کتاب‌ها به عنوان یک اصل ضروری تلقی نمایند. از آنجایی که عوامل بیرونی نیز در وجود یا عدم وجود این ابزار دخیل است که شامل زمانبر بودن آموزش نمایه سازی به کارمندان، گرانی کاغذ، و عدم به کارگیری نیروهای متخصص است و با توجه به آنکه هزینه اثربخشی نبود این ابزار در جامعه برای کتابداران و خوانندگان بسیار گرانتر تمام خواهد شد، لذا اینگونه به نظر می‌رسد که دانشجویان کتابداری به عنوان نیروهایی متخصص بالقوه در این حوزه می‌توانند با گذراندن دوره‌های نمایه سازی به صورت آکادمیک نیاز جامعه را به وجود این ابزار مرتفع سازند. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی نیز می‌تواند با تصویب قواعدی مبتنی بر وجود اجباری این ابزار در کتب مختلف و در نظر گرفتن سهمیه ای برای ناشران در زمینه کاغذ، مشکل گرانی کاغذ را برای آن‌ها حل کند [۱۱].

نتایج پژوهش نشان می‌دهد که اختلاف معنی داری بین نمره رعایت استانداردها در این سال‌ها وجود ندارد. می‌توان نتیجه گرفت که همچنان به نمایه کتاب توجه زیادی نمی‌شود و نمایه‌هایی که بر اساس استاندارد تهیه شوند زیاد نیستند. کتابخانه ملی و انجمن کتابداری و یا سایر مراکز بایستی کارگاه‌های نمایه سازی برگزار کنند و در آن به فواید نمایه اصول نمایه سازی و استاندارد نمایه سازی و ... اشاره کنند و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بایستی ناشران را ملزم به انتشار کتب به همراه نمایه‌ای که بر اساس استاندارد واحد تهیه شود، نماید. انجمن‌های کتابداری می‌توانند با برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی نمایه سازی کتاب برای ناشران و نمایه سازان در جهت ایجاد نمایه‌های کارآمد مؤثر باشند. همچنین

پس از گذشت چندین سال همچنان فراوانی نمایه‌های موضوعی بیشتر است [۱۹]. نمایه موضوعی نوعی نمایه کنترل شده است که با استفاده از منابع معیار مثل اصطلاحنامه یا سیاست‌های از پیش تعریف شده مانند عمق و تعداد موضوع تهیه می‌گردد. تهیه نمایه موضوعی در مقابل نمایه نام‌ها کار و زمان بیشتری می‌برد [۵]. ناشران و نمایه سازان بایستی در تهیه نمایه‌ها به نمایه‌های نام نیز توجه ویژه‌ای داشته باشند تا بدین وسیله کاربران اطلاعات مورد نظر را در زمان کمتری بیابند.

با توجه به اینکه کتب علوم پزشکی با حجم عظیم اطلاعات، به عنوان یک دایره المعارف برای دانشجویان و پژوهشگران محسوب می‌شوند و بعضاً این کاربران فرصت کافی برای مطالعه جامع کتاب و بازایی اطلاعات مورد نیاز خود را ندارند، پس دسترسی آسان به اطلاعات برای این جامعه حیاتی است و عدم وجود این ابزار کاربران را با مشکلات عدیده‌ای روبرو می‌کند.

ساختار تک سطحی بخش اعظمی از نمایه‌های انتهای کتاب در جامعه مورد بررسی است. در پژوهش‌های مشابه که ابراهیمی و میلاردی [۱۱]، همایی [۱۳]، مجرب و جوکار [۱۲] و جعفری [۱۵] انجام داده‌اند می‌توان نتیجه گرفت که فراوانی نمایه‌های تک سطحی بیشتر است. اگرچه سطح بندی نمایه برای راحتی خواننده انجام می‌شود ولی در اغلب موارد نمایه سازی دوسطحی کافی و مرجح است [۲۵].

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بیشترین میزان رعایت ملاک‌ها در قسمت محتوا و سازماندهی مربوط به رعایت قواعد مربوط به مفرد و جمع و کمترین میزان رعایت مربوط به یادداشت دامنه با فراوانی است. میزان رعایت ملاک‌ها در قسمت تنظیم شناسه‌ها و نمایش نمایه‌های چاپی مربوط به رعایت نظم الفبایی و کمترین میزان رعایت مربوط به تورفتگی (تا حدودی) است. مقایسه میزان رعایت در ملاک‌های مختلف نشان می‌دهد که نمره ملاک‌های مربوط به نمایش و تنظیم شناسه‌ها بیشتر از معیارهای محتوا و سازماندهی است. لازم به ذکر است هیچ کدام از پژوهش‌های پیشین میزان رعایت ملاک‌ها را در قسمت‌های مختلف از یکدیگر تفکیک نکرده

References

1. Cleveland, D. B., Cleveland A. D. An introduction to indexing and abstracting. Libraries unlimited, 2013.
2. Nooshin fard F., Ghoojghi A. [Evaluating the Islamic books' back-of-the-book indexes in Islamic Azad University, Roudehen Branch according to the compliance with ISO 999 Standard]. Journal of Knowledge Studies, 2013; 2(8): 110-97. [Persian]
3. Kazempour Z, Ashrafirizi H. [Introduction to abstracting (a practical guide)]. Tehran: chapar; 2012. [Persian]
4. Mazinani A. [Libraries and librarians]. Tehran: Samt; 2006. [Persian]
5. Noruzi A. [Book Indexing]. Tehran: chapar; 2014. [Persian]
6. Fattahi R. [Cataloguing: Principles and Methods]. Mashhad: Mashhad Ferdosi University Publications; 1998. [Persian]
7. Ebrami H. [Introduction to librarianship and information science]. Tehran: Ketabdar publication; 2000. [Persian]
8. Teimoorkhani A. [Necessity for standardization of indexes with a glance to the book index according to the ISO standard no. 999-1996]. Fasname- ye ketab; 2005; (64):105-110. [Persian]
9. Ashrafi rizi H, Kazempoor Z. [Index and Indexing Assessment: Criteria and standards]. Information Science and Technology 2007; (23): 153-170. [Persian]
10. International Standard Organization (ISO). Information and documentation for examining documents determining their subjects, and presentation of indexes. The Institute; 1985.

کتابخانه ملی می تواند دستنامه ای واحد بر اساس استاندارد ملی تدوین کند تا نمایه ها یکدست تهیه شوند. همچنین پیشنهاد می شود کیفیت نمایه های تهیه شده توسط نمایه ساز متخصص و نمایه ساز غیر متخصص، علل کم توجهی ناشران در تهیه نمایه برای کتاب های خود، میزان آگاهی استفاده کنندگان از وجود نمایه کتاب و تمایل استفاده آن ها از این ابزار، و میزان آشنایی دانشجویان کتابداری با مفاهیم مرتبط با نمایه سازی کتاب در پژوهش های جداگانه ای مورد بررسی قرار گیرد.

تشکر و قدردانی

این مقاله حاصل پایان نامه ای تحت عنوان «ارزیابی نمایه کتاب های پزشکی فارسی منتشره در سال های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۳ بر اساس استاندارد ایزو ۹۹۹:۱۹۹۶» در مقطع کارشناسی ارشد در سال ۱۳۹۵ که با حمایت دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی اجرا شده است.

11. Ebrahimi milajerdi Z, Riahinia N. [Investigating the Extent of Correspondence between the Persian Books Final Indices and ISO 999 and B.S. 3700 Standards: The Case of the Field of Library and Information Sciences]. Human Information Interaction journal 2013; 1(1):10-26. [Persian]
12. Mojarrab M, Jokar A. [Assessment of back of the books published in Library and Information Science during 1385-1389 using ISO 999-1996]. Journal of Library and Information Science. 2012; (2)139-165. [Persian]
13. Homaei B. [Review of ISO-Compliance of Indexes of both Farsi and Arabic Reference Books Published In Iran on Islamic Sciences in 1991-1999]. [Master Thesis]. Tehran University; 2011. [Persian]
14. Norooz nezhad S. [Evaluation of the back of the book indexing of Persian printed and electronic books in field of Basic Sciences published in 2001-2009]. [Master Thesis]. Tehran: Payame Noor University; 2010. [Persian]
15. Bagheri M. [A study of indexing and abstracting services in the Iranian information centers]. Journal of Psychology and Education; 2004 (1):127-155. [Persian]
16. Karimi S. [Study of Observance of International Standards (ISO) in the BOB indexes of published Iran's contemporary history books during 1994-1998]. [Master Thesis]. Tehran: Islamic Azad University; 1999. [Persian]
17. Abad talab H. [Evaluation of the back of the book indexes of Persian engineering and Technical books published in 1988-1997]. [Master Thesis]. Tehran: Islamic Azad University; 1999. [Persian]
18. Sharifian D. [The study of the back of the books indexes of Persian language and literature Books published between 1991 till the end of 1995]. [Master Thesis]. Tehran: Islamic Azad University, North Tehran Branch; 1997. [Persian]
19. Mazinani A. [Study of the back of the book indexing of Persian medical science books published 1989 to 1993]. [Master Thesis]. Tehran: Iran University of Medical Sciences; 1994. [Persian]
20. Gutierrez, R. M. Scholarly publications in Latin America: Were, oh index, art thou? The Indexer 2013; 31 (1): 12-17.
21. Sassen Catherine. Indexes in Books Awarded the Pulitzer prize for General Nonfiction. Key Words 2009; 17(1): 26-31 [abstract]
22. Bishop, A. P., Liddy, E. D., & Settel, B. Index quality study, Part I: Quantitive description of Back – of – the – book indexes. In: Indexing tradition and innovation: Proceeding of the 22nd annual conference of the American society of indexers (27 June 1990). Chicago: American society of Indexers; 1991
23. Diodato V. Cross-references in back-of-book Indexes. The Indexer 1991; 17 (3): 178-184.
24. Dehnavi F. [Study of back of the LIS Persian books indexes since 1969-2006 and comparison with international standards]. [Master Thesis]. Tehran: Islamic Azad University, Science and Research Branch; 2007. [Persian]
25. Mohammadifar M. Basic indexing. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance, Printing and Publishing Organization; 2002. [Persian].

Evaluation of Back of the Book Indexes of Persian Medical Books (2010-2014) According to ISO 999:1996

Fakhimi Ghassemzadeh N^{1/} Shekofteh M^{2/} Kazerani M³

Abstract

Introduction: As for the main role of the back of the book index (BOB Index) in retrieving the concept of a book, the aim of this study is to evaluate the BOB indexes of Persian medical books published from 1389 to 1393 according to ISO 999-1996.

Methods: This study is a descriptive survey. The research population consisted of all first-published medical printed books in the mentioned period from which 227 titles were selected randomly by means of Cochran's sample size formula. The data collection tool was a checklist based on ISO 999-1996. Descriptive statistics was employed to analyze the data using SPSS tool.

Results: It was shown that only 3.75 percent of the books has BOB index. The highest frequency belongs to simple (73.6%) and fundamental (93.8%) indexes. In terms of content and coverage, on the one hand, and index level, on the other, the highest proportion belongs to subject index (87.24%) and single-level indexes (73.56%), respectively. The maximum compliance with the criteria related to the content and organization belongs to those of singular and plural with frequency of 223 (98.23). Also the highest rate of compliance with the criteria related to presentation and entry setting is the alphabetic order with the frequency of 225 (99.11%) and the lowest compliance belongs to the observation of indentions (6.6%). The mean compliance with ISO in books under study is 49.3%.

Conclusion: It is necessary that publishers of medical books pay attention to BOB index and, in this regard, "Ministry of Culture and Islamic Guidance" and "National Library of Iran" should develop appropriate programs and policies.

Keywords: Indexes of books, ISO 999:1996, Medical books, BOB Index

• Received: 5/Nov/2016 • Modified: 23/March/2017 • Accepted: 6/June/2017

1. M.Sc. in Medical Library and Information Sciences, Faculty of Paramedical Sciences, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran
2. Assistant Professor of Department of Medical Library and Information Sciences, Faculty of Paramedical Sciences, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran; Corresponding Author (shekofteh_m@yahoo.com)
3. Assistant Professor of Department of Medical Library and Information Sciences, Faculty of Paramedical Sciences, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran